

Bariery uprawiania turystyki przez osoby niepełnosprawne w kontekście statusu materialnego

Krzysztof Kaganek

¹ Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Rekreacji i Odnowy Biologicznej, Zakład Odnowy Biologicznej

Kaganek K. Bariery uprawiania turystyki przez osoby niepełnosprawne w kontekście statusu materialnego. Med Og Nauk Zdr. 2015; 21(1): 77–83. doi: 10.5604/20834543.1142364

Streszczenie

Aktywność ruchowa wśród osób niepełnosprawnych jest czynnikiem rewalidacyjnym, stąd stanowi ważny element w życiu tej grupy ludzi. Niestety, podejmowanie aktywności turystycznych i ruchowych przez osoby niepełnosprawne jest o wiele bardziej skomplikowane niż w przypadku osób pełnosprawnych. Wielu niepełnosprawnych nie podróżuje w ogóle, inni są aktywni w tym zakresie, aczkolwiek napotykać wiele trudności. Trudności te wynikają z braku znajomości problematyki turystyki osób niepełnosprawnych przez pracowników branży turystycznej, co jest konsekwencją znikomego rozeznania w tej sferze aktywności osób niepełnosprawnych w społeczeństwach. Celem niniejszej pracy jest próba wypełnienia luki dotyczącej znajomości barier uprawiania turystyki przez osoby niepełnosprawne. Materiał badawczy obejmuje wyniki badań, które przeprowadzono wśród 518 osób niepełnosprawnych. W grupie badanych znajdowało się: 58 osób z dysfunkcjami wzroku (11,2%), 253 osoby z dysfunkcjami słuchu (48,8%) oraz grupa 207 osób z dysfunkcjami narządu ruchu (40,0%). Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny. Badania przeprowadzono za pomocą kwestionariusza wywiadu. Wyniki badań wskazują, iż największą przeszkodę w uprawianiu turystyki przez osoby niepełnosprawne, bez względu na rodzaj niepełnosprawności stanowią bariery finansowe. Status materialny ma znaczący wpływ na deklarowanie barier finansowych, organizacyjnych, społecznych i braku ofert przez osoby z dysfunkcją słuchu i ruchu.

Słowa kluczowe

osoby niepełnosprawne, bariery

WPROWADZENIE

Coraz większa liczba osób niepełnosprawnych odczuwa potrzebę wyjścia z domu, zwiedzania i podróżowania. Sama chęć osób niepełnosprawnych jednak nie wystarczy. Większość z nich nie wie, gdzie mogłyby pojechać, co jest dla nich dostępne i z którego organizatora mogą skorzystać. Jest to spowodowane stosunkowo słabą informacją dostarczaną przez organizacje pozarządowe oraz branżę turystyczną. Niedoceniana jest także rola turystyki w kształceniu i kształtowaniu człowieka od najmłodszych lat.

Powinno się zwrócić większą uwagę na to, iż turystyka pozwala nie tylko rekompensować braki ruchowe osób niepełnosprawnych, ale także usuwać przykre uczucie mniejszej wartości, utrzymać kontakty społeczne, integrować się ze społeczeństwem. Uprawiając turystykę, ludzie niepełnosprawni podejmują trud pokonywania własnych słabości i wyznaczania sobie coraz trudniejszych, ambitniejszych celów. Turystyka jest więc dla nich swego rodzaju szkołą życia i próbą charakteru.

Turystyka, mając tak wiele przeróżnych pozytywnych funkcji oraz korzystnie wpływając na poszczególne sfery życia, powinna w coraz to szerszym stopniu znajdować zastosowanie w rewalidacji osób niepełnosprawnych. Jest to o tyle ważne, że forma ta doskonale wpasowuje się w podstawowe założenia nie tylko rehabilitacyjne, ale też kształcące.

Turystyka osób niepełnosprawnych w Polsce coraz bardziej się rozwija, mimo to w stosunku do osób pełnosprawnych nie

jest to dostateczny poziom rozwoju. Wielu badaczy uważa, że główną przyczyną niewielkiego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turystyce są różnego rodzaju bariery, utrudniające czy uniemożliwiające uczestnictwo w turystyce. Osoby niepełnosprawne nie podróżują, ponieważ znaczna część miejsc i obiektów jest dla nich niedostępna. Poza tym nie mają też czym podróżować, gdyż środki transportu nie są dla nich dostatecznie przystosowane.

Jedną z najczęściej cytowanych klasyfikacji barier w uprawianiu turystyki przez osoby niepełnosprawne zaproponował Smith, który dzieli bariery na rzeczywiste, środowiskowe i interaktywne [1]. Bariery rzeczywiste wynikają bezpośrednio z rodzaju niepełnosprawności lub pośrednio są z nią związane (np. nadopiekuńczość rodziców lub opiekunów, nieadekwatna edukacja) i są to bariery pierwotnie wewnętrzne. Do barier rzeczywistych Smith zaliczył: brak wiedzy, problemy związane ze zdrowiem, nieudolność społeczną, zależność fizyczną i psychiczną. Wśród barier środowiskowych znalazły się: nastawienie, architektura, ekologia, transport, prawa i regulacje. Do barier interaktywnych zaliczono natomiast: niedostosowanie zdolności do wyzwania i bariery komunikacyjne.

W Polsce bariery uprawiania turystyki przez osoby niepełnosprawne zostały sklasyfikowane m. in. przez T. Łobżewicza, który dzieli je na następujące grupy [2]:

- bariery urbanistyczne,
- architektoniczne,
- komunikacyjne,
- społeczne,
- braku sprzętu turystycznego,
- wysokich kosztów uczestnictwa w różnych formach turystyki,
- niedostatecznej informacji o potrzebach turystycznych ludzi niepełnosprawnych.

Adres do korespondencji: Krzysztof Kaganek, Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Rekreacji i Odnowy Biologicznej, Zakład Odnowy Biologicznej, al. Jana Pawła II 78, 31-571 Kraków
E-mail: krzysztof.kaganek@awf.krakow.pl

Nadesłano: 16 czerwca 2014 roku; Zaakceptowano do druku: 29 lipca 2014 roku

Autor niniejszego opracowania na podstawie wieloletnich badań i analiz oraz wyżej cytowanych klasyfikacji barier, przyjął własną klasyfikację, uwzględniającą najczęściej występujące i powszechnie wymieniane przez osoby niepełnosprawne w Polsce bariery uprawiania turystyki przez osoby niepełnosprawne [3]:

- finansowe,
- społeczne,
- psychologiczne,
- organizacyjne,
- sprzętowe,
- architektoniczne,
- brak kadry,
- brak ofert turystycznych.

Prowadzone i prezentowane badania nad turystyką osób niepełnosprawnych nie uwzględniają na ogół różnorodnego wpływu poszczególnych dysfunkcji na postrzeganie barier. Opracowania dostarczają wiedzy ogólnej, bez brania pod uwagę pewnych specyficznych czynników dotyczących osób niepełnosprawnych, takich jak sytuacja materialna, która wydaje się być kluczowym czynnikiem warunkującym uczestnictwo w turystyce. Rozwiązanie tych problemów jest bardzo ważne dla właściwego zdiagnozowania potrzeb, preferencji i możliwości. Ważne jest zwłaszcza w odniesieniu do możliwości finansowych uczestnictwa w turystyce osób niepełnosprawnych, a co za tym idzie możliwości rozwoju turystyki tej grupy środowiskowej.

Z badań zagranicznych wynika, że dochody osób niepełnosprawnych, np. w Europie Zachodniej, są stosunkowo wysokie [3], natomiast w Polsce jednym z najważniejszych czynników warunkujących udział osób niepełnosprawnych w turystyce jest sytuacja materialna. Niestety, dochody osób specjalnej troski w Polsce są niższe niż osób pełnosprawnych, wynika to z faktu, iż bardzo często osoby te utrzymują się ze świadczeń rentowych, emerytalnych lub społecznych. W 2008 roku dla 63,6% osób niepełnosprawnych głównym źródłem utrzymania była renta z tytułu niezdolności do pracy, dla 6,6% – emerytura, dla kolejnych 9,6% świadczenia społeczne. Zaledwie 14,3% utrzymywało się z pracy [4]. Z kolei osoby niepełnosprawne pracujące, uzyskują często niższe wynagrodzenia. T. Skalska w swoich badaniach dotyczących ograniczeń i możliwości rozwoju turystyki osób niepełnosprawnych podaje, że sytuacja materialna respondentów jest jedną z podstawowych determinant różniących poziom ich konsumpcji turystycznej [5]. Podobnego zdania jest A. Zajadacz, która prezentując wyniki badań wśród osób niesłyszących wskazuje, że najczęstszą przyczyną braku uczestnictwa w podróżach turystycznych były zbyt niskie dochody. Z badań tych wynika, że w przypadku osób niesłyszących, tak samo jak w przypadku ogółu Polaków, osoby te wskazywały na problemy finansowe jako ograniczające udział w turystyce. Rodzaj niepełnosprawności związanej z dysfunkcją słuchu i mowy, ma wpływ na niższy status ekonomiczny środowiska osób niesłyszących w porównaniu z ogółem społeczeństwa [6]. Uwarunkowania ekonomiczne to najczęstszy czynnik wpływający ujemnie na popyt. Osoby niepełnosprawne to w głównej mierze osoby mało zamożne. Niski poziom zamożności, niewielkie dochody w relacji do kosztów ponoszonych w związku z wyjazdami turystycznymi, komercyjne nastawienie biur podróży sprawiają, że podstawowymi ograniczeniami wpływającymi na popyt są, zgłaszane przez samych niepełnosprawnych,

bariery ekonomiczne, odsuwające na dalszy plan bariery pozostałe – o podłożu architektonicznym i urbanistycznym [7]. Z powyższego wynika, jak duże znaczenie w podejmowaniu aktywności turystycznej wśród osób niepełnosprawnych ma sytuacja materialna.

CEL PRACY

Na podstawie analizy literatury i obserwacji zakresu prowadzonych badań wydaje się, iż można wskazać nowe możliwości podejść badawczych i weryfikowania ich wyników, zwłaszcza w kontekście obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Opracowanie jest próbą wskazania, jak sytuacja materialna osób niepełnosprawnych w poszczególnych grupach niepełnosprawności warunkuje postrzeganie barier w turystyce.

Celem niniejszego opracowania jest zdiagnozowanie znaczenia poszczególnych barier w uprawianiu turystyki wśród osób z dysfunkcjami wzroku, słuchu i ruchu, w kontekście ich statusu materialnego.

Cel pracy można ująć w następujących pytaniach badawczych:

1. Które z barier stanowią największą przeszkodę w uprawianiu turystyki przez osoby niepełnosprawne?
2. Czy istnieje zróżnicowanie postrzegania barier w zależności od dysfunkcji?
3. Jak status materialny osób niepełnosprawnych z badanymi dysfunkcjami wpływa na postrzeganie barier?
4. Które z barier są wybierane jako jedyne?

MATERIAŁ I METODA

W celu zdiagnozowania barier warunkujących uprawianie turystyki przez osoby niepełnosprawne przeprowadzono badania metodą sondażu diagnostycznego, odpowiednio ukierunkowanego na cel badań, który uwzględniał pytania dotyczące aktywności turystycznej osób niepełnosprawnych. Badania przeprowadzono techniką wywiadu za pomocą kwestionariusza w latach 2012–2014.

Grupę badawczą, liczącą 518 osób, dobraną losowo, stanowiły osoby niepełnosprawne z dysfunkcjami wzroku (58 osób – 11,2%), słuchu (253 osoby – 48,8%) i narządu ruchu (207 osób – 40%). Byli to członkowie organizacji i ośrodków zrzeszających osoby niepełnosprawne z terenu województwa małopolskiego, śląskiego, podkarpackiego, łódzkiego. W grupie badanych było 245 mężczyzn (47,3%) i 273 kobiety (52,7%). Średni wiek mężczyzn wynosił $54,6 \pm 16,1$, a kobiet $53,6 \pm 15,3$. Różnica między średnim wiekiem mężczyzn i kobiet jest statystycznie nieistotna ($t = 0,686$; $p = 0,493$). Do badań wybrano określone rodzaje dysfunkcji, ze względu na ciągłość prowadzonych (od wielu lat) przez autora analiz w tych grupach niepełnosprawności.

Badania nie miały charakteru epidemiologicznego, gdyż ich celem było porównanie częstości postrzegania barier uprawiania turystyki w poszczególnych grupach niepełnosprawności, natomiast nie porównywano aktywności turystycznej osób niepełnosprawnych na terenie badanych województw.

Do opracowania statystycznego wyników badań dotyczących barier w uprawianiu turystyki, zastosowano test chi-kwadrat, dokładny test Fishera i jednostronny test frakcji.

WYNIKI BADAŃ

Ogólna analiza częstości wymienionych barier pozwala stwierdzić, że bariery finansowe, bez względu na rodzaj niepełnosprawności, są najczęściej wymieniane i ich zmienność wynosi od 60,9% u osób z dysfunkcją słuchu, do 86,2% u osób z dysfunkcją wzroku. Częstości wymieniania barier finansowych, mimo że we wszystkich dysfunkcjach są wymieniane na pierwszym miejscu, różnią się istotnie ($p < 0,001$) między osobami z różnymi dysfunkcjami. Również niezależnie od rodzaju dysfunkcji na drugim miejscu wymieniane są bariery organizacyjne, a odpowiednie procenty zmieniają się od 19% u niepełnosprawnych wzrokowo, do 35,3% u niepełnosprawnych ruchowo. Także stwierdzono istotne statystycznie zróżnicowanie częstości wymieniania barier organizacyjnych między dysfunkcjami ($p = 0,023$). Pozostałe bariery wymieniane są z różną częstością w zależności od typu i rodzaju dysfunkcji. Na trzecim miejscu u osób niepełnosprawnych wzrokowo znalazły się bariery sprzętowe (12,1%), natomiast bariery społeczne na trzecim miejscu wymieniane były przez osoby z dysfunkcją słuchu (14,2%) i ruchu (10,1%). Częstości wymieniania barier psychologicznych były istotnie różne między osobami z poszczególnymi dysfunkcjami ($p < 0,001$) i bariery te wymieniane były na czwartym miejscu przez niepełnosprawnych słuchowo (13,4%) i niepełnosprawnych wzrokowo (8,6%). Przez osoby niepełnosprawne ruchowo na czwartym miejscu wymieniane były bariery sprzętowe (7,2%). Bariery architektoniczne, ale dopiero jako piąte, wybierane były przez osoby niepełnosprawne ruchowo (6,3%). Bariery braku kadry i braku ofert były zbliżone we wszystkich dysfunkcjach i częstości ich wybierania przez

niepełnosprawnych wzrokowo, słuchowo i ruchowo dotyczyły mniej niż 6% osób.

Niepełnosprawni słuchowo wymieniali najmniej barier, bo spośród 8 analizowanych średnio 1,3 barier. Niepełnosprawni wzrokowo i ruchowo wybierali średnio po 1,4 barier. Wyniki przedstawiono w tabelicy 1.

WPŁYW STATUSU MATERIALNEGO NA CZĘSTOŚĆ WYMIENIANYCH BARIER W POSZCZEGÓLNYCH DYSFUNKCJACH

Analiza wyników obliczeń przedstawionych w tabelicy 1. wykazała, że bariery finansowe są najczęściej wymieniane, w związku z czym pojawia się problem wpływu statusu materialnego i rodzaju niepełnosprawności na częstość deklarowanych barier ograniczających uprawianie turystyki. Aby rozwiązać postawiony problem podzielono badanych na osoby oceniające swój status materialny jako dobry (55,4%) lub zły (44,6%). Najlepszy status materialny, oceniany przez ankietowanych jako dobry, zauważono u niepełnosprawnych ruchowo (71,5%), a najgorszy – u niepełnosprawnych słuchowo (38,7%). Stwierdzono istotne statystycznie zróżnicowanie statusu materialnego między osobami z poszczególnymi dysfunkcjami ($p < 0,001$). Wyniki przedstawiono w tabelicy 2.

Ze względu na zróżnicowanie statusu materialnego między osobami z różnymi dysfunkcjami, analizę jego wpływu na częstości wymieniania barier przeprowadzono osobno dla niepełnosprawnych wzrokowo, słuchowo i ruchowo.

Należy nadmienić, iż ocena statusu materialnego została przeprowadzona subiektywnie przez badanych. Warto

Tabela 1. Zależność wymienianych barier uprawiania turystyki od niepełnosprawności wzrokowej, słuchowej i ruchowej

Rodzaje barier		Niepełnosprawność						Razem		Wartość p
		Wzrokowa		Słuchowa		Ruchowa		n	%	
		n	%	N	%	n	%			
Finansowe	nie	8	13,8	99	39,1	60	29,0	167	32,2	<0,001
	tak	50	86,2	154	60,9	147	71,0	351	67,8	
Społeczne	nie	55	94,8	217	85,8	186	89,9	458	88,4	0,107
	tak	3	5,2	36	14,2	21	10,1	60	11,6	
Psychologiczne	nie	53	91,4	219	86,6	202	97,6	474	91,5	<0,001
	tak	5	8,6	34	13,4	5	2,4	44	8,5	
Organizacyjne	nie	47	81,0	186	73,5	134	64,7	367	70,8	0,023
	tak	11	19,0	67	26,5	73	35,3	151	29,2	
Sprzętowe	nie	51	87,9	238	94,1	192	92,8	481	92,9	0,261
	tak	7	12,1	15	5,9	15	7,2	37	7,1	
Architektoniczne	nie	56	96,6	237	93,7	200	96,6	493	95,2	0,299
	tak	2	3,4	16	6,3	7	3,4	25	4,8	
Brak kadry	nie	56	96,6	249	98,4	202	97,6	507	97,9	0,627
	tak	2	3,4	4	1,6	5	2,4	11	2,1	
Brak ofert	nie	55	94,8	238	94,1	198	95,7	491	94,8	0,750
	tak	3	5,2	15	5,9	9	4,3	27	5,2	
Razem osób		58	100,0	253	100,0	207	100,0	518	100,0	-
Suma odpowiedzi „tak”		83		341		282		706		
Średnia z odpowiedzi „tak”		1,4		1,3		1,4		1,4		

„tak” – zadeklarowano daną barierę, „nie” – nie zadeklarowano danej bariery
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Tablica 2. Status materialny osób niepełnosprawnych wzrokowo, słuchowo i ruchowo

Status materialny	Niepełnosprawność						Razem		Wartość p
	Wzrokowa		Słuchowa		Ruchowa		n	%	
	n	%	n	%	n	%			
Dobry	41	70,7	98	38,7	148	71,5	287	55,4	
Zły	17	29,3	155	61,3	59	28,5	231	44,6	<0,001
Razem	58	100,0	253	100,0	207	100,0	518	100,0	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

jednak przytoczyć wyniki badań dochodów respondentów, które wskazują, że mediana dochodu osób, które uważały swój status materialny za dobry wynosiła 1500 PLN miesięcznie, a zły – 1100 PLN. Rozpiętość dochodów badanych osób była duża i mieściła się w przedziale: 153 PLN do 3800 PLN netto na osobę.

Mimo iż 55,4% badanych uznaje swój status materialny za dobry, jednocześnie taki sam ich odsetek deklaruje bariery finansowe w uprawianiu turystyki. Sytuacja ta jest związana z rodzajem dysfunkcji (tab. 3, 4, 5). Głównie osoby z dysfunkcją wzroku i ruchu z dobrą sytuacją materialną deklarują bariery finansowe. Może to wynikać z faktu, iż w podejmowaniu aktywności turystycznej przez te osoby, mimo dobrego ogólnego statusu materialnego, istnieje szereg ograniczeń finansowych, np. związanych z wydatkami na organizację transportu, finansowanie opiekuna (przewodnika), innej specjalistycznej kadry itp.

Osoby niepełnosprawne wzrokowo wybierały bariery finansowe częściej przy złym statusie materialnym (94,1%), niż przy dobrym (82,9%). Żadna z osób z dysfunkcją wzroku i złym statusem materialnym nie wybrała barier społecznych, psychologicznych, architektonicznych, braku kadry i braku ofert. Bariery organizacyjne wybierane były częściej przez osoby niepełnosprawne wzrokowo mające dobry status materialny niż przez osoby ze złym statusem materialnym ($p=0,098$). Wyniki przedstawiono w tablicy 3.

Osoby niepełnosprawne słuchowo ze złym statusem materialnym istotnie częściej wybierały bariery finansowe ($p<0,001$) i brak ofert ($p=0,030$), a także częściej wybierały bariery psychologiczne. Niepełnosprawni słuchowo z dobrym statusem materialnym istotnie częściej wybierali bariery społeczne ($p=0,009$) i organizacyjne ($p<0,001$). Wyniki przedstawiono w tablicy 4.

Wśród niepełnosprawnych ruchowo tylko 59 (28,5%) ankietowanych swój status materialny określiło jako zły. Natomiast aż 96,6% spośród nich wybrało bariery finansowe utrudniające im uprawianie turystyki. Osób niepełnosprawnych z dobrym statusem materialnym było 148 (71,5%) i tylko 90 (60,8%) z nich wybrało bariery finansowe. Różnice w częstościach wyboru barier finansowych między osobami z dobrym i złym statusem materialnym były istotne statystycznie ($p<0,001$). Osoby z dysfunkcją ruchu z dobrym statusem materialnym wybierały bariery organizacyjne (41,9%) i brak ofert (6,1%) istotnie częściej niż te ze złym statusem materialnym (odpowiednio $p=0,001$ i $0,026$). Pozostałe bariery nieco częściej wybierane były przez osoby o dobrym statusie materialnym. Wyniki przedstawiono w tablicy 5.

Tablica 3. Wpływ statusu materialnego na wybór wymienianych barier u osób niepełnosprawnych wzrokowo

Rodzaje barier		Niepełnosprawność wzrokowa				Wartość p
		Status materialny				
		dobry		zły		
		n	%	n	%	
Finansowe	Nie	7	17,1	1	5,9	0,249
	Tak	34	82,9	16	94,1	
Społeczne	Nie	38	92,7	17	100,0	0,345
	Tak	3	7,3	0	0,0	
Psychologiczne	Nie	36	87,8	17	100,0	0,163
	Tak	5	12,2	0	0,0	
Organizacyjne	Nie	31	75,6	16	94,1	0,098
	Tak	10	24,4	1	5,9	
Sprzętowe	Nie	35	85,4	16	94,1	0,329
	Tak	6	14,6	1	5,9	
Architektoniczne	Nie	39	95,1	17	100,0	0,496
	Tak	2	4,9	0	0,0	
Brak kadry	Nie	39	95,1	17	100,0	0,496
	Tak	2	4,9	0	0,0	
Brak ofert	Nie	38	92,7	17	100,0	0,345
	Tak	3	7,3	0	0,0	
Razem		41	100,0	17	100,0	-

„tak” – zadeklarowano daną barierę, „nie” – nie zadeklarowano danej bariery
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Tablica 4. Wpływ statusu materialnego na wybór wymienianych barier u osób niepełnosprawnych słuchowo

Rodzaje barier		Niepełnosprawność słuchowa				Wartość p
		Status materialny				
		dobry		zły		
		n	%	n	%	
Finansowe	nie	63	64,3	36	23,2	<0,001
	tak	35	35,7	119	76,8	
Społeczne	nie	77	78,6	140	90,3	0,009
	tak	21	21,4	15	9,7	
Psychologiczne	nie	87	88,8	132	85,2	0,412
	tak	11	11,2	23	14,8	
Organizacyjne	nie	49	50,0	137	88,4	<0,001
	tak	49	50,0	18	11,6	
Sprzętowe	nie	95	96,9	143	92,3	0,101
	tak	3	3,1	12	7,7	
Architektoniczne	nie	93	94,9	144	92,9	0,525
	tak	5	5,1	11	7,1	
Brak kadry	nie	97	99,0	152	98,1	0,497
	tak	1	1,0	3	1,9	
Brak ofert	nie	96	98,0	142	91,6	0,030
	tak	2	2,0	13	8,4	
Razem		98	100,0	155	100,0	-

„tak” – zadeklarowano daną barierę, „nie” – nie zadeklarowano danej bariery
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

Tablica 5. Wpływ statusu materialnego na wybór wymienianych barier u osób niepełnosprawnych ruchowo

Rodzaje barier		Niepełnosprawność ruchowa				Wartość p
		Status materialny				
		dobry		zły		
		n	%	n	%	
Finansowe	nie	58	39,2	2	3,4	<0,001
	tak	90	60,8	57	96,6	
Społeczne	nie	130	87,8	56	94,9	0,098
	tak	18	12,2	3	5,1	
Psychologiczne	nie	144	97,3	58	98,3	0,558
	tak	4	2,7	1	1,7	
Organizacyjne	nie	86	58,1	48	81,4	0,001
	tak	62	41,9	11	18,6	
Sprzętowe	nie	138	93,2	54	91,5	0,667
	tak	10	6,8	5	8,5	
Architektoniczne	nie	142	95,9	58	98,3	0,358
	tak	6	4,1	1	1,7	
Brak kadry	nie	144	97,3	58	98,3	0,558
	tak	4	2,7	1	1,7	
Brak ofert	nie	139	93,9	59	100,0	0,026
	tak	9	6,1	0	0,0	
Razem		148	100,0	59	100,0	-

„tak” – zadeklarowano daną barierę, „nie” – nie zadeklarowano danej bariery
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

LICZBA DEKLAROWANYCH BARIER

Przeprowadzono dodatkowo ocenę liczby deklarowanych barier przez jedną osobę. Okazało się, iż najwięcej osób wybrało tylko jedną barierę (62,5%). Spośród niepełnosprawnych ruchowo jedną barierę wybrało 69,6% osób, wśród niepełnosprawnych słuchowo było to 56,1%, a wzrokowo – 65,5%. Stwierdzono istotne statystycznie różnice w częstości wybierania liczby barier między poszczególnymi dysfunkcjami ($p < 0,001$). Wyniki przedstawiono w tablicy 6.

Tablica 6. Liczba wybranych przez jedną osobę barier spośród ośmiu wymienionych w wywiadzie, w poszczególnych grupach dysfunkcji

Liczba wybranych barier	Niepełnosprawność						Razem	
	Wzrokowa		Słuchowa		Ruchowa		n	%
	n	%	n	%	n	%		
0	1	1,7	30	11,9	1	0,5	32	6,2
1	38	65,5	142	56,1	144	69,6	324	62,5
2	13	22,4	58	22,9	51	24,6	122	23,6
3	5	8,6	13	5,1	8	3,9	26	5,0
4	1	1,7	7	2,8	3	1,4	11	2,1
5	0	0,0	2	0,8	0	0,0	2	0,4
6	0	0,0	1	0,4	0	0,0	1	0,2
Razem	58	100,0	253	100,0	207	100,0	518	100,0

Wartość $p < 0,001$
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

W podgrupie osób, które wybrały tylko jeden rodzaj barier, najczęściej wybierane były bariery finansowe, szczególnie przez niepełnosprawnych wzrokowo (84,2%). Na drugim miejscu wymieniane były bariery organizacyjne, szczególnie przez osoby niepełnosprawne ruchowo (24%), natomiast wśród niepełnosprawnych wzrokowo te bariery wybrało tylko 5,3%. Różnice te są istotne statystycznie ($p = 0,015$).

Stwierdzono także istotne statystycznie zróżnicowanie w częstości wyboru bariery psychologicznej między dysfunkcjami ($p = 0,030$). Bariery psychologiczne najczęściej wybierali jako jedyne niepełnosprawni słuchowo (6,3%), a najrzadziej niepełnosprawni ruchowo (0,7%). Wyniki przedstawiono w tablicy 7.

Tablica 7. Ocena związku dysfunkcji z wyborem jednej bariery przez jedną osobę

Wybrana jedna bariera przez jedną osobę (n=324)	Niepełnosprawność						Razem		Wartość p
	Wzrokowa		Słuchowa		Ruchowa		n	%	
	n	%	n	%	n	%			
Finansowe	32	84,2	98	69,0	98	68,1	228	70,4	0,136
Społeczne	2	5,3	10	7,0	5	3,5	17	5,2	0,400
Psychologiczne	1	2,6	9	6,3	1	0,7	11	3,4	0,030
Organizacyjne	2	5,3	21	14,8	34	23,6	57	17,6	0,015
Sprzętowe	0	0,0	1	0,7	1	0,7	2	0,6	0,875
Architektoniczne	0	0,0	2	1,4	1	0,7	3	0,9	0,670
Brak kadry	1	2,6	0	0,0	1	0,7	2	0,6	0,181
Brak ofert	0	0,0	1	0,7	3	2,1	4	1,2	0,438
Razem	38	100,0	142	100,0	144	100,0	324	100,0	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań

DYSKUSJA

Rodzaj niepełnosprawności rzutuje na ocenę barier uprawiania turystyki. W badaniach własnych autor podjął tę problematykę, analizując częstości występowania poszczególnych barier. Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że najczęściej są wymieniane przez niepełnosprawnych bariery finansowe, niezależnie od rodzaju niepełnosprawności.

Cytowana wcześniej klasyfikacja barier w uprawianiu turystyki przez osoby niepełnosprawne, zaproponowana przez Smitha [1], dzieli bariery na: rzeczywiste, środowiskowe i interaktywne. Badania Smitha wskazują, iż uzasadniona jest analiza barier z podziałem na poszczególne dysfunkcje. Jednak stosunkowo słabo Smith akcentuje aspekty ekonomiczne i status materialny w swoich badaniach. Wynikać to może z tego, iż osoby niepełnosprawne spoza Polski są o wiele lepiej sytuowane i w stosunkowo niewielkim stopniu o uprawianiu turystyki decyduje ich status materialny. Niestety, w Polsce jest on ciągle niski wśród osób niepełnosprawnych i znacząco wpływa na podejmowanie aktywności turystycznej.

W badaniach własnych autora szczegółowa analiza barier pozwala stwierdzić istotny wpływ rodzaju dysfunkcji na postrzeganie barier. Bariery społeczne najczęściej postrzegają osoby z dysfunkcją narządu słuchu, organizacyjne bariery najczęściej występują u osób z dysfunkcją narządu ruchu, natomiast bariery sprzętowe najczęściej odczuwają osoby z dysfunkcjami wzroku. Wyniki badań korespondują również

z wynikami badań Daniels, Drogin, Rodgers i Wiggins [8], których celem było lepsze zrozumienie doświadczanych przez osoby niepełnosprawne barier podróżowania i sposobów ich przezwyciężania. Szczegółowe wnioski, które płyną z ich badań są następujące:

- Ważne jest uświadomienie, jakim szczególnym warunkom niepełnosprawni muszą stawić czoła. Dla tych ludzi każde działanie w podróży wymaga znaczącego czasu planowania, zwracania uwagi na szczegóły.
- Kiedy niepełnosprawni znajdują się w nieprzystosowanych do ich potrzeb warunkach, czują się zdegradowani.
- Dostępność jest szczególnie ważna w przypadku niezagospodarowanych obszarów, takich jak obszary naturalne.
- Przykładami barier czy pominięć i zaniedbań są najczęściej: brak odpowiedniej informacji, brak elastyczności, nietolerancja na zmiany, nieodpowiednie udogodnienia, brak chęci do popierania zasad bezpieczeństwa i brak odpowiednich usług.
- Kluczami do osiągnięcia sukcesu w tworzeniu turystyki przyjaznej niepełnosprawnym są: troskliwa uwaga zwrócona na zapewnienie usługi, pozytywne nastawienie, większa świadomość i edukacja, chęć pomocy i całościowa informacja marketingowa dla klienta. Te zalecenia stosowane w stosunku do osób niepełnosprawnych, na każdym etapie przebiegu podróży, mogą pomóc zapewnić wszystkim podróżującym czerpanie przyjemnych doświadczeń z turystyki.

Analizując powyższe wnioski i porównując je z badaniami własnymi autora można wskazać szerszą zbieżność. Po pierwsze, badania autora uzupełniają wiedzę na temat uwarunkowań postrzegania barier, w tym sytuacji materialnej, jak też częstości ich występowania w poszczególnych dysfunkcjach. Nadto, jak wskazują Daniels, Drogin Rodgers i Wiggins [8], dostępność jest szczególnie ważna w niezagospodarowanych obszarach, takich jak obszary naturalne. W tym kontekście nie dziwi stosunkowo niski odsetek uczestnictwa badanych przez autora osób niepełnosprawnych w turystyce, co spowodowane jest m.in. barierami organizacyjnymi. Turystyka jest realizowana w plenerze, który w Polsce nie jest jeszcze dostatecznie zagospodarowany pod kątem szczególnych potrzeb osób niepełnosprawnych [9,10,11,12,13,14]. Na taki wniosek w pracy autora wskazują również oceny barier organizacyjnych, a ponadto barier braku ofert. Podobne stanowisko prezentują Brown, Kaplan, Quaderer [15] w odniesieniu do obszarów niezagospodarowanych, takich jak obszary naturalne. Zdaniem tych autorów, przykładami barier, czyli pominięć i zaniedbań w tym zakresie, są najczęściej: brak odpowiedniej informacji, brak elastyczności, nietolerancja na zmiany, nieodpowiednie udogodnienia, brak chęci do popierania zasad bezpieczeństwa i brak odpowiednich usług.

WNIOSKI

- Największą przeszkodę w uprawianiu turystyki przez osoby niepełnosprawne, bez względu na rodzaj niepełnosprawności, stanowią bariery finansowe.
- Stwierdza się istotny wpływ rodzaju dysfunkcji na postrzeganie barier finansowych, psychologicznych i organizacyjnych.

- Status materialny ma znaczący wpływ na deklarowanie barier finansowych, organizacyjnych, społecznych i braku ofert przez osoby z dysfunkcją słuchu i ruchu.
- Wśród barier deklarowanych jako jedyne przeważają bariery finansowe i organizacyjne.
- Zbliżony jest odsetek niepełnosprawnych wzrokowo i ruchowo deklarujących dobry status materialny, a wśród osób z dysfunkcją słuchu jest on istotnie niższy. Najgorszy status materialny, wg własnej oceny, mają niepełnosprawni słuchowo.

PIŚMIENNICTWO

1. Smith RW. Leisure of disabled tourist. Barriers to participation. *Annals of Tourism Research*, 1987; 14.
2. Łobożewicz T. Bariery ograniczające udział ludzi niepełnosprawnych w turystyce i rekreacji oraz sposoby ich przezwyciężania. W: Łobożewicz T. (red.). *Turystyka i rekreacja ludzi niepełnosprawnych*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie; 2000: 50–51.
3. Kaganek K. *Turystyka osób niepełnosprawnych w aspekcie wybranych uwarunkowań*. Kraków: EAS, 2009: 3–304.
4. Skalska T. *Turystyka osób niepełnosprawnych*. W: Dłużewska A. (red.). *Nowe wyzwania edukacji turystycznej. Turystyka w obszarach odmiennych kulturowo i przyrodniczo cennych. Turystyka osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Wydział Turystyki i Rekreacji, Szkoła Wyższa Przymierza Rodzin w Warszawie, 2011: 126–127.
5. Skalska T. *Turystyka osób niepełnosprawnych. Ograniczenia i możliwości rozwoju*. Warszawa: Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, 2003: 93.
6. Zajadacz A. *Turystyka osób niesłyszących – ujęcie geograficzne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe; 2012: 227.
7. Tabęcki R. Ograniczenia i perspektywy rozwoju turystyki osób niepełnosprawnych w Polsce i w wybranych krajach europejskich. W: Midura F, Żbikowski J. (red.). *Krajoznawstwo i turystyka osób niepełnosprawnych*. Białą Podlaska: Wydawnictwo PWSZ im. Papieża Jana Pawła II, 2005: 125.
8. Daniels M, Drogin Rodgers EB, Wiggins BP. "Travel Tales": an interpretive analysis of constraints and negotiations to pleasure travel as experienced by persons with physical disabilities, *Tourism Management* 2005; (26): 919–930.
9. Łobożewicz T. Wpływ turystyki i rekreacji na przywracanie sprawności psychofizycznej osób o specjalnych potrzebach. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 46.
10. Oleszkiewicz J. Aspekty ekologiczne turystyki niepełnosprawnych. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 30.
11. Konarska J. Warunki wzbudzenia czynnego wypoczynku. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 89.
12. Gałkowski A. Wpływ dostępności bazy noclegowo – żywieniowej, obiektów dóbr kulturalnych, komunikacji i innych obiektów użyteczności publicznej na uprawianie turystyki niepełnosprawnych. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 106.
13. Zagrajek H. Działania na rzecz przystosowania obiektów turystycznych, sportowych i rekreacyjnych do potrzeb osób niepełnosprawnych. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 108.
14. Weisen M. Dostępność miast europejskich, podróży i kultury dla niewidomych i niedowidzących w Europie. W: Ślężyński J, Petryński W. (red.). *Postęp w turystyce na rzecz osób o specjalnych potrzebach*. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych; 1995: 117.
15. Brown TJ, Kaplan R, Quaderer G. Beyond accessibility: Preference for natural areas, *Therapeutic Recreation Journal* 1999; 33(3): 209–221.

Barriers in practicing tourism by the disabled from the aspect of material status

■ Abstract

Motor activity among the disabled is a revalidation factor; hence, it represents an important life component for this group of people. Unfortunately, undertaking tourist and motor activities by disabled persons is much more complicated than in the case of those who are able-bodied. Many disabled do not travel at all, while those who do, encounter many obstacles. The difficulties occur as a result of ignorance of the discussed problems by tourist operators, which is a consequence of a general lack of knowledge in the whole society, concerning this sphere of activity of the disabled. The presented study is an attempt at filling the gap pertaining to the state of knowledge of barriers in practicing tourism by the disabled. The research material covered 518 disabled persons, including 58 with eye disorders (11.2%), 253 with hearing dysfunctions (48.8%), and 207 persons with motor organ dysfunctions (40.0%). The study was conducted by the method of a diagnostic survey using a questionnaire. The results of research show that financial barriers are the greatest obstacle for practicing tourism by the disabled, irrespective of the type of disability. Material standard exerts an important effect of the declared financial, organizational, and social barriers, as well as the lack of offers for persons with hearing and motor dysfunctions.

■ Key words

disabled persons, barriers

